บทที่ 1
บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

นิทานเป็นผลิตผลทางปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้มนุษย์ทางด้านจิตใจ (ศิราพร ฐิตะฐาน, 2532, ความนำ) มนุษย์ทุกชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด พูดภาษาใด ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเช่นใด จะดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ จะเป็นชาวนา จะเป็นคนผิวขาว ผิวดำหรือคนผิวสีน้ำตาล ย่อมมีเรื่องเล่ามีประเพณีการเล่านิทานสู่กันฟังด้วยกันทั้งสิ้น (วรรณี วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, 2531, หน้า 118) มนุษย์จึงมีการเล่านิทานสืบทอดต่อ ๆ กันมา

นิทานพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่ชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นเล่าสู่กันฟังด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้วหรือถ้อยคำสำนวนของชาวบ้านมาเป็นเวลาช้านาน และต่อมาในระยะหลังมีการบันทึกไว้ตามเค้าโครงเดิม เนื้อเรื่องของนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน แต่แฝงด้วยคติเตือนใจหรือแนวทางปฏิบัติที่ถูกที่ควรในการดำรงชีวิต (วัชราภรณ์ ตั้งวิวัฒนาพานิช, 2545, หน้า 3)

วิเชียร เกษประทุม (2536, หน้า 16-17) กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านว่านิทานให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ช่วยผ่อนคลายความเครียด ช่วยกระชับความสัมพันธ์ ให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการ นิทานทำให้เด็กที่ได้ฟังเกิดการเรียนรู้ลักษณะมนุษย์ เรียนรู้อุปสรรคต่าง ๆ ช่วยให้อดทนหาทางเอาชนะอุปสรรค ให้ข้อคิดและคติเตือนใจ นิทานช่วยปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ที่สังคมพึงประสงค์แก่ผู้ฟัง นิทานนอกจากได้ให้ข้อคิดแก่เด็กแล้ว หลายเรื่องยังให้ข้อคิดแก่ผู้ใหญ่เพื่อให้มีความประพฤติอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงามของสังคม นอกจากนี้แล้วยังช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคม วิถีชีวิตของประชาชนในสังคม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ ถ้าผู้ฟังรู้จักสังเกต วิเคราะห์นิทานต่าง ๆ เหล่านั้นจะทำให้เข้าใจสภาพวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแท้จริง

ในบรรดาท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีการเล่านิทานสู่กันฟังนั้น เมืองใต้คงซึ่งเป็นหัวเมืองชายแดนทางตะวันตกของยูนนาน นับเป็นดินแดนที่มีนิทานจำนวนมากที่หนึ่ง ซึ่งปรากฏทั้งรูปแบบวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ไทใต้คงเรียกนิทานพื้นบ้านว่า “อาป่ม” และมี

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

นิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบทอดกันมาช้านานเป็นจำนวนมาก จนเกิดคำกล่าวที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวไทใต้คงว่า “นิทานของเราเกวียนสามเล่มก็บรรทุกไม่หมด (ประคอง นิมมานเหมินท์ และตาวเชิงหวา, 2542, หน้า 64)

ชาวไทใต้คงเล่านิทานสู่กันฟังในหลายโอกาส ช่วงหัวค่ำ เด็ก ๆ มักมานั่งรวมกัน และขอให้ผู้เป็นย่า หรือญาติผู้ใหญ่อื่น ๆ เล่านิทานให้ฟัง แม้เมื่อถึงเวลาที่เด็กเข้านอนผู้ปกครองก็มักเล่านิทานให้ฟัง จนเด็กหลับไปพร้อมกับจินตนาการอันบรรเจิด นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ยังใช้การเล่านิทานให้เด็กฟังเพื่อเป็นการสอน แนะนำ ตักเตือนเด็กในทางอ้อม เมื่อเด็กทำผิดพลาดหรือทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้นนิทานจึงให้ทั้งความบันเทิงและคติคำสอนแก่เด็กไทใต้คง

สำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ชาวไทใต้คง นิทานก็เป็นที่นิยมเล่าสู่กันฟัง ในเวลาค่ำหลังรับประทานอาหารเย็น ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อเล่านิทานสู่กันฟังอย่างสนุกสนาน แม้ขณะที่ผู้ใหญ่และคนหนุ่มสาวเดินทางไปนอกบ้าน เช่นไปตลาด เข้าป่า หรือไปทำไร่ ระหว่างทางก็มีเรื่องเล่าสู่กันฟัง เวลาทำงาน ไม่ว่างานหนักเช่นทำนา ทำสวน ทำไร่ หรืองานเบา เช่น จักสาน ทอผ้า เย็บหรือปักผ้า ชาวไทใต้คงก็มักเล่านิทานสู่กันฟัง ในงานเทศกาลและงานต่าง ๆ เช่น งานวัด งานแต่งงาน หรือแม้แต่ในงานศพ ก็มักมีการเล่านิทานกันอย่างมีชีวิตชีวา พระสงฆ์ไทใต้คงเป็นนักเล่านิทานที่ดีที่มักเล่านิทานให้อุบาสกอุบาสิกาฟังหลังจากแสดงพระธรรมเทศนา อาจกล่าวได้ว่า เมื่อใดมีการรวมกลุ่มกัน การเล่านิทานก็เกิดขึ้นในสังคมชาวไทใต้คง (ประคอง นิมมานเหมินท์ และตาวเชิงหวา, 2542, หน้า 64)

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับยังไม่มีการศึกษาในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจรวบรวมและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนิทานพื้นบ้านกับสังคมไทใต้คง เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวไทใต้คง ตลอดจนเผยแพร่นิทานพื้นบ้านไทใต้คงให้เป็นที่รู้จัก และช่วยให้เข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใต้คงที่แสดงออกผ่านข้อมูลคติชนประเภทนิทานพื้นบ้าน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อรวบรวมนิทานพื้นบ้านไทใต้คงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. เพื่อจำแนกประเภทของนิทานพื้นบ้านไทใต้คง
3. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทใต้คง

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ขอบเขตของการศึกษา

1.ขอบเขตด้านพื้นที่และข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้กำหนดขอบเขตของข้อมูลไว้ ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากเขตปกครองตนเองชนชาติไทและชนชาติจิงโพแห่งใต้คง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

1.2 ประเภทของข้อมูล ศึกษานิทานพื้นบ้านของชาวไทใต้คงทุกประเภท

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษานิทานดังหัวข้อต่อไปนี้

2.1 ประเภทของนิทานพื้นบ้านไทใต้คง

2.2 ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน

2.2.1ด้านวิถีชีวิต

2.2.2 ด้านประเพณี

2.2.3 ด้านความเชื่อ

2.2.4 ด้านค่านิยม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาครั้งนี้เป็นประโยชน์ ดังนี้

1. ช่วยให้ทราบวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อของชาวไทใต้คง เป็นการทำความเข้าใจชาวไทใต้คงที่อาศัยอยู่ในมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีนมากยิ่งขึ้น

2. สามารถประมวลองค์ความรู้และจัดระบบให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้ อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งนักวิชาการ และผู้ที่ต้องปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวไทใต้คง

3. เป็นฐานข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทใต้คง สำหรับผู้ที่จะนำไปใช้และศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ดำเนินการสำรวจและศึกษาเอกสารที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางในการวิเคราะห์ ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เอกสารเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม เอกสารเกี่ยวกับประเพณี เอกสารเกี่ยวกับความเชื่อ เอกสารเกี่ยวกับค่านิยม และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนสังคมในนิทานพื้นบ้าน

2. ขั้นกำหนดคุณสมบัติของวิทยากร

ผู้ศึกษากำหนดคุณสมบัติของวิทยากรไว้ ดังนี้

2.1 เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่เขตปกครองตนเองชนชาติไทและชนชาติจิงโพแห่งใต้คง

2.2 อายุ 45ขึ้นไป

2.3 เป็นผู้มีความจำดี สามารถจดจำ และเล่านิทานได้

2.4 เป็นผู้ที่ยังเล่านิทานอยู่เสมอ หรือเคยเป็นนักเล่านิทานของหมู่บ้าน

3. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยดำเนินการ ดังนี้

3.1 จัดทำแนวทางการสัมภาษณ์วิทยากร

3.2 นัดหมาย วิทยากร เพื่อขอสัมภาษณ์ และขอให้เล่านิทาน

3.3 บันทึกการเล่านิทานลงในแถบบันทึกเสียง และผู้วิจัยจดบันทึกประกอบ

4. ขั้นการจัดกระทำกับข้อมูล โดยดำเนินการ ดังนี้

4.1 นำข้อมูลที่บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงถ่ายถอดเสียงด้วยอักษรภาษาไทยให้ใกล้เคียงกับการออกเสียงของวิทยากรมากที่สุด

4.2 แปลข้อมูลที่ถ่ายถอดไว้ให้เป็นภาษาไทยมาตรฐาน

4.3 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้

5. ขั้นรายงานผลการศึกษาค้นคว้า

เสนอผลการศึกษาโดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวของสังคมใดสังคมหนึ่งที่เล่าต่อ ๆ กันมา ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ และบางเรื่องได้รับการบันทึกไว้

ไทใต้คง หมายถึง ชนชาติไทที่อาศายอยู่ที่เมืองใต้คง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ประชาชนจีน

สังคมและวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อและค่านิยม

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ข้อมูลทั้งหมดได้มาจากบันทึกจากคำพูดของผู้เล่าโดยตรง และถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษร โดยละเอียดทุกคำพูด แล้วแปลเนื้อเรื่องเป็นอักษรไทยมาตรฐาน มิได้มีการปรุงแต่งแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพื่อรักษาสำนวนโวหาร การใช้ถ้อยคำ ภาษา ลีลาในการเล่า ตลอดจนความคิดเห็นของผู้เล่า และบรรยากาศในการเล่านิทานด้วย

2. ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ ระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ.2551-เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2552 ข้อมูลที่มีอยู่ก่อนหน้านี้หรืออาจมีต่อไปในอนาคตอาจแตกต่างจากข้อมูลในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

3. ผู้ศึกษาได้ให้หมายเลขกำกับนิทานแต่ละเรื่อง เพื่อความสะดวกในการค้นหานิทานที่ปรากฏในภาคผนวก

4. การอ้างอิงข้อความจากนิทาน ผู้วิจัยใช้การอ้างอิงโดยยกข้อความจากนิทาน และวงเล็บหมายเลขและชื่อเรื่อง ดังตัวอย่าง

(ภาษาไทใต้คง) กูวั้นกูกะป่าหญ้าหมูกะเอาผักหมู กะเอาฟั้นฟ้น กะเอาผักเถื่อน ม้าเห็ดเจี้ยเล่งด้วง มี๋วั้นลึง มั้นกะ โดเอาพ่าแอ๋ เอามุงเอาซ้วงแอ๋ฮื่นลวยกะ กะโด๊ผักเถื่อน ไปกะยื้อ ๆ แอ๋ จู๊สู่โดวาจู๊มวยจู๊ด้วมไม่ล่ำ

(ภาษาไทย) ไปหาหญ้าที่หมูกิน ไปหาผักที่หมูกิน ไปตัดฟืน ไปหาผักเถื่อน เอาของเหล่านี้มาเลี้ยงชีพมีวันหนึ่งเขาเอากระบุงและหลัวขึ้นภูเขา ไปเก็บผักเถื่อน ทุกวัน ๆ ไปน้านนานเพิ่งรู้สึกว่าตัวเองทั้งเหนื่อยทั้งหิวน้ำ (จากเรื่องที่ 71 อาล้องมาจากไหน)

วิทยากร

ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากชาวไทใต้คงผู้ซึ่งเป็นวิทยากรที่ถ่ายทอดวรรณกรรมประเภทนิทานพื้นบ้านและความรู้ต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติการภาคสนาม ดังรายนามต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

1. Mr.Feng xiangzheng อายุ 72 ปี อาชีพ ชาวนา

ที่อยู่ อำเภอ เจฝาง เมืองใต้คง มนฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

มีความสามารถในการเล่านิทาน สามารถอ่านเขียนอักษรไทใต้คงได้ และเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงละครไท

2. Mr.Cai Fu'an อายุ 54 ปี อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว

ที่อยู่ หมางซื่อ เมืองใต้คง มนฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

มีความสามารถในการเล่านิทาน และมีความรู้ทางด้านวัฒนธรรมของไทใต้คงเป็นอย่างดี

3. Miss.Cai Xiaohuang อายุ 56 ปี อาชีพ อาจารย์

ที่อยู่ เมืองคุนหมิง มนฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

มีความสามารถในการเล่านิทาน เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ทั้งอักษรไทใต้คงเก่าและอักษรไทใต้คงใหม่

4. Mrs.Feng Enwa อายุ 75 ปี อาชีพ ชาวนา

ที่อยู่ อำเภอ หมางวอด เมืองใต้คง มนฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

มีความสามารถในการเล่านิทาน และมีความรู้ทางด้านวัฒนธรรมของไทใต้คง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

1.1.1 ความหมาย

กิ่งแก้ว อัตถากร (2517, หน้า 292) ได้กล่าวถึงนิทานในความหมายของนักคติชนว่า "เป็นเรื่องเล่าต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว"

คำว่า "นิทานพื้นบ้าน" เป็นชื่อที่ใช้เรียกข้อมูลประเภทหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่ง พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2529, หน้า 1776) ได้กล่าวถึงการใช้ชื่อเรียกข้อมูลประเภทนี้ว่ามีการเรียกแตกต่างกันไปหลายชื่อ เช่น นิทานชาวบ้าน นิทานพื้นบ้าน นิทานท้องถิ่นเป็นต้น และที่เรียกกันสั้น ๆ ว่านิทานก็มี แม้นักวิชาการบางคนจะพยายามแยกให้เห็นว่า ชื่อเหล่านี้มีความหมายต่างกัน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

เล็กน้อย แต่นักวิชาการส่วนใหญ่ก็ยังใช้ความหมายเดียวกันและมักจะใช้ปะปนกันอยู่เสมอ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 588) ได้อธิบายความหมายของ “นิทาน” คือ เรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป เป็นต้น

สรุปได้ว่านิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวของสังคมใดสังคมหนึ่งที่เล่าต่อ ๆ กันมา ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ และบางเรื่องได้รับการบันทึกไว้

1.1.2 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของนิทานไว้หลายทัศนะ ส่วนใหญ่แล้วก็จะมีลักษณะคล้ายกัน อาทิเช่น เจือ สตะเวทิน (2517) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. ต้องเป็นเรื่องเล่า
2. ต้องเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว
3. ต้องเล่าด้วยปากมาก่อน
4. ต้องแสดงความคิดความเชื่อของชาวบ้าน
5. เรื่องจริงที่มีคติก็นับอนุโลมเป็นนิทาน

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518, หน้า 99-100) ว่า ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานไว้ว่า มี 3 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เล่ากันด้วยปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาระยะหลังเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า
3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าเดิมนั้นเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่าซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบตัวผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏผู้เขียน

พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2529, หน้า 1176) กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านจากการศึกษานิทานพื้นบ้านภาคใต้ ว่า มีเนื้อความสอดคล้องกับนักวิชาการคนอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เพียงแต่มีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. นิทานพื้นบ้านแต่เดิมมาสืบต่อโดยวิธีมุขปาฐะ คือเล่าสู่กันฟัง และจดจำเล่าต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน จนไม่สามารถรู้ได้ว่าใครเป็นผู้เริ่มผูกเรื่องขึ้นเล่า การสืบต่อกันมาในลักษณะนี้ทำให้นิทานแต่เรื่องมีโอกาสผิดเพี้ยนไปจากเรื่องเดิมมากขึ้น ตามวันเวลา ทั้งในลักษณะของการขาดหาย การเพิ่มเติม และการเปลี่ยนแปลงอนุภาคของเรื่อง

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2. นิทานพื้นบ้านที่เล่ากันมาส่วนใหญ่เล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา คือเป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ภาษาร้อยกรอง มุ่งเอารสของเรื่องมากกว่ารสของคำ

3. นิทานพื้นบ้านต้องมีลักษณะเป็นเรื่องเป็นราวที่มีฉาก มีตัวละครแสดงพฤติกรรมหรือความเป็นมา และความเป็นไปของชีวิต หรือสิ่งต่าง ๆ และเป็นเรื่องราวที่มนุษย์สร้างขึ้นมาโดยอาจสร้างจากจินตนาการขยายความเสริมต่อให้พิสดารออกไปก็ได้ วรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบต่อกันมาช้านาน ถ้าไม่เป็นเรื่องดังกล่าวก็ไม่เป็นนิทาน อาจจะเป็นภาษิตสำนวน ปริศนาคำทาย ฯลฯ และเรื่องที่เป็นข้อเท็จจริงล้วน ๆ ถึงจะนำมาเล่าสู่กันฟัง ก็ไม่ถือเป็นนิทานพื้นบ้านเช่นเดียวกัน

4. นิทานพื้นบ้านมีลีลาการดำเนินเรื่อง อย่างง่าย ๆ เช่น เล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ ไม่ค่อยมีการเล่าเรื่องย้อนหลัง เหมือนวรรณกรรมบันเทิงรูปแบบปัจจุบัน เป็นต้น

5. นิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่มีเป้าหมายหลักเพื่อความบันเทิงใจของผู้ฟัง และอาจมีเป้าหมายอื่น ๆ สอดแทรกไว้ในเรื่องด้วย เช่น เพื่อการสั่งสอนอบรม เพื่อตอบข้อสงสัยบางประการแก่ผู้ฟัง เป็นต้น

วิเชียร ณ นคร (2531, หน้า 25-28) กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้าน สรุปได้ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าที่สืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะจนไม่สามารถทราบได้ว่าผู้แต่งเป็นใคร

2. เป็นเรื่องที่นิยมเล่ากันด้วยภาษาร้อยแก้ว เพราะมุ่งเอารสของเรื่องมากกว่ารสของคำ แต่ในระยะหลังมีนิทานที่แต่งเป็นร้อยกรอง หรือร้อยแก้วผสมร้อยกรองเกิดขึ้นด้วย

3. มีลีลาในการดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ และคล้ายคลึงกันแทบทุกเรื่อง มักจะกล่าวถึงตัวละครเอกในการเปิดเรื่อง การพบอุปสรรค การแก้อุปสรรคสำเร็จ จุดสุดยอดของเรื่องอยู่ที่ฉากสุดท้าย หรือฉากรองสุดท้าย เรื่องจะจบลงเมื่อได้คลี่คลายอุปสรรค

4. โครงเรื่องของนิทานไม่ซับซ้อน ไม่ค่อยมีการยกเหตุการณ์ปลายเรื่องมาเป็นจุดเริ่มต้นแล้วกลับไปสู่เหตุการณ์ต้นเรื่อง หรือเล่าเรื่องย้อนหลัง

ผาสุก มุทธเมธา (2543) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานชาวบ้านไว้ในหนังสือเรื่อง “คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต” ว่านิทานชาวบ้านนั้นมี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาด้วยปาก

2. ไม่ปรากฏผู้เล่า

3. ใช้ภาษา ถ้อยคำ เป็นภาษาพูดธรรมดาๆ และจะเป็นภาษาในถิ่นนั้น ๆ

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน คือ นิทาน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

พื้นบ้านแต่เดิมมาสืบต่อโดยวิธีมุขปาฐะ ไม่ปรากฏผู้เล่า การสืบต่อกันมาในลักษณะนี้ทำให้นิทานแต่เรื่องอาจผิดเพี้ยนไปจากเรื่องเดิมตามวันเวลาหรือโอกาสการเล่าเรื่อง ทั้งในลักษณะของการขาดหาย การเพิ่มเติม และการเปลี่ยนแปลงอนุภาคของเรื่องเมื่อให้เข้ากับวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง โดยส่วนใหญ่แล้วในตัวนิทานจะใช้ภาษา ถ้อยคำ เป็นภาษาพูดธรรมดาและจะเป็นภาษาในถิ่นนั้น ๆ

1.1.3 ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

การแบ่งประเภทของนิทาน ได้มีผู้สนใจศึกษาเรื่องนี้กล่าวไว้ดังนี้

กิ่งแก้ว อัตถากร (2519, หน้า 12-14) ได้กล่าวไว้ในหนังสือคติชนวิทยาว่า นิทานเป็นคติชนอีกประเภทหนึ่งที่นิยมกันมาก แบ่งได้เป็น 8 ประเภท คือ

1. เทพนิยาย (Marchen, Fairy Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว หลายอนุภาค ฉากเป็นแดนในฝัน การพรรณนาวิจิตรพิสดาร เจ้าหญิงเจ้าชายเป็นตัวเอก เจ้าชายเก่งสามารถผจญอุปสรรคพบรักเจ้าหญิง เช่น สโนว์ไวท์ ซินเดอเรลลา

2. นิทานชีวิต (Novella, Romantic Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว หลายอนุภาค ฉากบ่งสถานที่เด่นชัดในชีวิตจริง เช่น นิทานทรงเครื่องของไทย

3. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว หลายอนุภาค ใช้ฉากชีวิตจริง การผจญภัยต่อสู้

4. นิทานประจำถิ่น (Sage, Local Tradition, Local Legend) ขนาดของเรื่องแต่ละกรณี ใช้ฉากชีวิตจริง ตัวละคร มนุษย์ ผี เทวดา สัตว์ในท้องถิ่น อำนาจผีสางเทวดา เช่นเมือลับแล เป็นต้น

5. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) โครงเรื่องตอบคำถามที่ว่า ทำไม เพื่ออธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ทำไมจึงเกิดจันทรคราส

6. ตำนานและเทวปกรณ์ (Myth) หลายอนุภาค ว่ากำเนิดของจักรวาล โลก สิ่งของ สัตว์ ความสัมพันธ์ และกฎเกณฑ์ คุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น พระมนู น้ำท่วมโลก เป็นต้น

7. เรื่องสัตว์ (Animal Story) สัตว์เป็นตัวเอก เล่าเชิงเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ เพื่อให้คติสอนใจเรียกว่า นิทานอุทาหรณ์ เช่น สุนัขจิ้งจอกกับนกกระทา เป็นต้น

8. มุกตลก (Jest) ตัวตลกได้แก่คนทุกประเภท เหตุการณ์ที่ขัดแย้งที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขัน ไม่ถือโทษ เช่น เรื่องศรีธนญชัย เป็นต้น

วัชรี รมยะนันท์ (2522, หน้า 9773-9776) ซึ่งเขียน เรื่อง “นิทาน” ไว้ในสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้แบ่งชนิดของนิทานสรุปได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

1. นิทานก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เช่น เรื่อง นิทานที่มีอยู่ในพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีไม่ทราบผู้แต่งเดิม เป็นต้น

2. นิทานประเภทชาดกในนิบาต สันนิษฐานว่าเป็นนิทานที่เข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาจัดเป็นนิทานประเภทสั่งสอนศีลธรรมความประพฤติ

3. นิทานประเภทคำสอน มักจะเป็นเรื่องเก่าแก่ของชาติต่าง ๆ เช่น อินเดีย กรีซ เป็นต้น นิทานเหล่านี้จะแทรกคำสอนในการดำเนินชีวิตเอาไว้

4. นิทานชาดกนอกนิบาต นิทานเหล่านี้เข้ามาในประเทศไทยประมาณสมัยกรุงศรีอยุธยา

5. นิทานพื้นเมือง ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับตำนานสถานที่ตามเมืองต่าง ๆ โดยจะมีเนื้อเรื่องบอกถึงสาเหตุที่ได้ชื่อนั้นว่าเป็นเพราะเหตุใด

6. นิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ลักษณะของเรื่องเป็นไปในแบบพรรณนาถึงชีวิตของเจ้าชายคนหนึ่ง เริ่มต้นตั้งแต่ออกไปแสวงหาวิชากับอาจารย์ เมื่อสำเร็จวิชาแล้วมีการผจญภัยต่าง ๆ นานา แล้วจึงพบคู่ครอง จนในที่สุดได้กลับมาครอบครองราชสมบัติ นิทานประเภทนี้มักจะจบลงด้วยดี คือฝ่ายธรรมะจะชนะฝ่ายอธรรม

7. นิทานสุภาษิต นิทานพวกนี้แทรกอยู่ในสุภาษิตต่าง ๆ เช่น โคลงโลกนิติ มีโคลงที่กล่าวถึงเรื่องราวในนิทาน เรื่องหมูพาลกับราชสีห์ เรื่องแขกเต้ากับโจร เป็นต้น

8. นิทานยอพระเกียรติ เป็นนิทานที่ใช้แต่งรวมกับพฤติกรรมของพระเจ้าแผ่นดินที่กวีต้องการยกย่อง เช่น นิทานเวตาล ซึ่งแสดงให้เห็นปัญญาของพระเจ้าวิกรมาทิตย์ เป็นต้น

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2528) แบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้านตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบโดยแบ่งออกเป็น 10 ประเภท คือ

1. นิทานเทวปกรณ์ หรือเทพปกรณ์ (Myth) กล่าวถึง โลก จักรวาล เทวดากำเนิดมนุษย์และสัตว์ บทบาทหน้าที่ของเทวดา และของผู้ปกครองแผ่นดิน เช่น เรื่องเมขลา เป็นต้น

2. นิทานศาสนา (Religious Tale) มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน สร้างค่านิยม และบรรทัดฐานทางอ้อมให้แก่สังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับนรกสวรรค์ หรือเรื่องราวของบุคคลที่ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา เช่น เรื่องนางวิสาขา เรื่ององคุลีมาล เป็นต้น

3. นิทานคติ (Fable) เป็นเรื่องขนาดไม่ยาว เนื้อหาไม่ซับซ้อน แนวคิดที่ปรากฏในนิทานคือคุณค่าของจริยธรรม และผลของการประกอบกรรมดี กรรมชั่

4. นิทานมหัศจรรย์ หรือเทพนิยาย (Fairy Tale) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความมหัศจรรย์เหนือ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ธรรมชาติ ได้แก่ การเหาะ การแปลงกาย การสาป การชุบชีวิตของวิเศษ เช่น เรื่องสังข์ทอง ปลาบู่ทอง เป็นต้น

5. นิทานชีวิต (Novella, Romantic Tale) เป็นเรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง มีการบอกชื่อ สถานที่ และตัวละครชัดเจน เช่น เรื่องไกรทอง เรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

6. นิทานประจำถิ่น (Sage, Local Tradition, Local Legend) เป็นเรื่องเชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริง มักอธิบายความเป็นมาของถิ่น เช่น ภูเขา แม่น้ำ เกาะ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร นิทานเหล่านี้ ได้แก่ นิทานเรื่องตามองลาย เรื่องท้าวแสนปม เป็นต้น

7. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดเรื่องความเป็นมาของสิ่งในธรรมชาติ เช่น กำเนิดสัตว์บางชนิด สาเหตุที่สัตว์บางชนิดมีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กำเนิดพืช กำเนิดดวงดาว กำเนิดมนุษยชาติ เป็นต้น

8.นิทานสัตว์ (Animal Story) ตัวเอกของเรื่องเป็นสัตว์ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความฉลาด ความโง่ หรือความเจ้าเล่ห์ของสัตว์ เป็นต้น

9. นิทานเรื่องผี (Ghost Stories) เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีในลักษณะต่าง ๆ

10. นิทานเข้าแบบ (Formula Tale) เป็นนิทานที่มีแบบพิเศษ เช่น นิทานไม่รู้จบ นิทานลูกโซ่ เป็นต้น

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งชนิดของนิทานพื้นบ้านของใต้คง ตามแบบของประคอง นิมมานเหมินท์ (2528) เนื่องจากว่าการแบ่งชนิดของนิทานพื้นบ้านไทใต้คงที่รวบรวมมาทั้งหมดนั้นมีความใกล้เคียงกับชนิดนิทานพื้นบ้านของประคอง นิมมานเหมินท์ (2528) มากที่สุด

1.1.4 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

วาสนา เกตุภาค (2521) ทัศนีย์ ทานตวณิช (2523) และขนิษฐา จิตชินะกุล (2545) ได้อธิบายเกี่ยวกับคุณค่าของนิทานพื้นบ้านในทำนองเดียวกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า

1. นิทานให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน

2. นิทานเป็นสายใยแห่งความรักที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม

3. นิทานเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ ให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการ

4. นิทานให้ข้อคิดและคติเตือนใจ ใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมได้

5. นิทานเป็นกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในหลาย ๆ ด้าน

วิเชียร เกษประทุม (2529) ได้เก็บรวบรวมนิทานพื้นบ้านจากจังหวัดนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

และได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณค่าที่ได้รับจากนิทาน สรุปได้ดังนี้

1. นิทานให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ช่วยผ่อนคลายความเครียด

2. นิทานช่วยกระชับความสัมพันธ์ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ความสัมพันธ์ในการจัดกิจกรรมร่วมกัน

3. นิทานให้การศึกษา และเสริมสร้างจินตนาการ นิทานทำให้เด็กที่ได้ฟังเกิดการเรียนรู้ลักษณะมนุษย์ เรียนรู้อุปสรรคต่าง ๆ ช่วยให้อดทนหาทางเอาชนะอุปสรรค

4. นิทานให้ข้อคิดและคติเตือนใจ นิทานช่วยปลูกฝังคุณธรรมต่างๆที่สังคมพึงประสงค์แก่ผู้ฟัง นิทานนอกจากได้ให้ข้อคิดแก่เด็กแล้ว หลายเรื่องยังให้ข้อคิดแก่ผู้ใหญ่เพื่อให้มีความประพฤติดีอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงามของสังคม

5. นิทานช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคม วิถีชีวิตของประชาชนในสังคม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ ถ้าผู้ฟังรู้จักสังเกต วิเคราะห์นิทานต่าง ๆ เหล่านั้นจะทำให้เข้าใจสภาพวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแท้จริง

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2543) ได้กล่าวถึงบทบาทของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อสังคมไว้ดังนี้

1. ช่วยให้ความเพลิดเพลิน ช่วยให้เวลาผ่านไปอย่างไม่น่าเบื่อหน่าย ทำให้ภาวะแห่งความจำเจหรืออึดใจล่วงไปโดยไม่รู้สึกตัว

2. ช่วยกระชับความสัมพันธ์ เช่น สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมงานหรือสร้างความสัมพันธ์กันในครอบครัว เป็นต้น

3. ช่วยให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการ และเนื่องจากนิทานเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ จึงทำให้ทั้งผู้ฟังเข้าใจลักษณะของมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ ได้อย่างดีอีกด้วย

4. ช่วยปลูกฝังจริยธรรมและรักษาบรรทัดฐานของสังคม นิทานหลายๆเรื่องไม่เพียงให้ความเพลิดเพลินเท่านั้น ยังสอดแทรกคติสอนใจไว้ในเรื่องด้วย เช่น สอดแทรกเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที ความไม่เบียดเบียน ความไม่ฆ่าพยาบาท เป็นต้น ซึ่งทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกว่าไม่ได้ถูกสอนโดยตรง แต่จะค่อย ๆ ปลูกฝังเข้าไปในตัวของผู้ฟังและผู้เล่าด้วย

1.2 เอกสารที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

1.2.1 ความหมายของวิถีชีวิต

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1095) ได้อธิบายความหมายของ “วิถีชีวิต” คือ ทางดำเนินชีวิต เช่น วิถีชีวิตชาวบ้าน

คำว่า วิถีชีวิต (Way of Life) ในทางสังคมวิทยามีความหมายลักษณะเดียวกับคำว่า วัฒนธรรม ดังที่ อุทัย หิรัญโต (2526, หน้า 57) กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมในทางสังคมวิทยา หมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละสังคม” และอธิบายความหมายวัฒนธรรมไว้ว่า “หมายถึง ส่วนรวมทั้งหมดอันซับซ้อน ซึ่งได้แก่ วิชาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม และความสามารถอื่นใด ตลอดความเคยชินต่าง ๆ ซึ่งคนเราได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม”

1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับประเพณี

1.3.1 ความหมายของประเพณี

พระยาอนุมานราชธน (2514) ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 663) กำหนดความหมายประเพณีไว้ว่า ทั้งที่นิยมถือเป็นประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่าง ๆ ออกได้เป็น ขนบ มีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียมมีความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป

โดยสรุปแล้ว ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

1.3.2 ประเภทของประเพณี

สุพัตรา สุภาพ (2525, หน้า 139) แบ่งประเพณีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดสื่อและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาร่วมด้วย ดังนั้น สมาชิกในสังคมต้องทำ ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณ หรือลูกอกตัญญู จารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไป

ขนบประเพณี หรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดแจ้งว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้กันโดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีมานานและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น ฯลฯ ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ

ประชิด สกุณะพัฒน์ (2546) กล่าวว่า ประเพณีมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเพณีชีวิตกับประเพณีสังคม ประเพณีชีวิต คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับช่วงชีวิตของบุคคล นับตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดาจนกระทั่งตาย เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ เป็นต้น ส่วนประเพณีสังคมหรือประเพณีส่วนรวมเป็นประเพณีของกลุ่มชนทั่วไปที่ร่วมมือร่วมใจทำกิจกรรมและประกอบพิธีกรรมโดยให้สังคมเกิดความสุขความเจริญ เช่น จารีตประเพณี ขนบประเพณี ธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

1.4 เอกสารที่เกี่ยวกับความเชื่อ

1.4.1 ความหมายของความเชื่อ

มีผู้ให้ความหมายไว้ในลักษณะใกล้เคียงกันดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2543, หน้า 19) ให้ความหมายว่า ความเชื่อ เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523, หน้า 25) กล่าวไว้ในหนังสือคติชาวบ้านว่า ความเชื่อ คือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้

ชะลอ บุญช่วย (2532, หน้า 18) กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่องความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ความเชื่อ (Faith and superstition) หมายถึงการยอมรับที่แสดงถึงความจงรักภักดี ความศรัทธา และการยอมรับในอำนาจเร้นลับอื่น ๆ

สถาพร ศรีสัจจัง (2533, หน้า 45) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึงการยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง การยอมรับนี้อาจเกิดจากสติปัญญา เหตุผล หรือศรัทธา โดยไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ รองรับก็ได้

ธวัช ปุณโณทก (2530, หน้า 390-392) ให้ความหมายของความเชื่อว่าการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีต่อมนุษย์และสังคมแม้ว่าพลังอำนาจเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

ภิญโญ จิตธรรม (2518, หน้า 57) ให้ความหมายความเชื่อว่า ความเชื่อ คือสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆเรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมาจำนวนหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจของสิ่งลึกลับนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีต่างๆเพื่อบูชาสิ่งลึกลับเหล่านั้นเพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลให้เป็น มนุษย์จึงตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆขึ้น

จากข้อมูลข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ความเชื่อ คือการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่ไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลมารองรับ การยอมรับนี้อาจเกิดจากความกลัวหรือศรัทธาและสืบต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์

1.4.2 ประเภทของความเชื่อ

มีนักวิชาการหลายท่านได้จำแนกประเภทของความเชื่อไว้ดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2529, หน้า 5) กล่าวถึงความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ จำแนกตามมูลฐานที่เกิด ไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนา

2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์

3. ความเชื่อเกี่ยวกับจริยาวัตร

4. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้านและการปัดเป่ารักษา

ความเชื่อ 4 ประเภทนี้อาจประสมประสานอยู่ในเรื่องเดียวกันมากกว่า 2 ประเภท เช่น ความเชื่อสืบเนื่องมาจากศาสนา อาจมีความเชื่อทางไสยศาสตร์ปะปนอยู่ด้วย หรือความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับลัทธินิยมดั้งเดิมและไสยศาสตร์ปะปนอยู่ด้วย

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2528, หน้า 73) ได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ความเชื่อทั่วไปหรือความเชื่อธรรมดา เช่น เชื่อว่ามีนรก สวรรค์ เทวดา หรือว่าฟ้าแดงจะถูกกุ้ง ฟ้ารุ่งจะถูกปลา เป็นต้น

2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อทั้ง 2 ประเภทนี้ สามารถแบ่งได้ 12 กลุ่ม ดังนี้ คือ

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน

2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโชคลาง

2.4 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิตฝัน

2.5 ความเชื่อทางไสยศาสตร์

2.6 ความเชื่อลักษณะคนและสัตว์

2.7 ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา

2.8 ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ

2.9 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี

2.10 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด

2.11 ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติ ภพ

2.12 ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ฯลฯ

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2518, หน้า 57) ได้แบ่งความเชื่อของชาวไทยภาคใต้เป็นหมวดใหญ่

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

15 หมวด ดังนี้

1. การเกิด การตาย

2.โชคร้าย โชคดี ลางบอกเหตุร้าย เหตุดี

3. ความฝันและการทำนายฝัน

4. ฤกษ์ ยาม

5. เวทมนต์ คาถา เครื่องรางของขลัง เสน่ห์ และไสยศาสตร์อื่น ๆ

6. การดูลักษณะดี ชั่วของคน สัตว์ต่าง ๆ

7. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา เทพารักษ์ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าหน้าที่ เจ้าทาง อมนุษย์ต่าง ๆ เช่น ผี ยักษ์ เปรต ผีเสื้อสมุทร เงือก ฯลฯ

8. เคล็ดการ แก้เคล็ดต่าง

9. มงคลและอัปมงคล

10. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ

11. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

12. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน

13. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติ ภพใหม่

14. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ

15. เบ็ดเตล็ด

ทัศนีย์ ทานตวณิช (2523, หน้า 227-228) ได้แบ่งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ออกเป็น 9 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา

2. ความเชื่อเครื่องรางของขลัง

3. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม เวทมนตร์

4. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ ยาม และลางสังหรณ์

5. ความเชื่อเรื่องความฝัน

6. ความเชื่อเรื่องขวัญ

7. ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ

8. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

9. ความเชื่อเรื่องลักษณะบุคคล

1.5 เอกสารที่เกี่ยวกับค่านิยม

1.5.1 ความหมายของค่านิยม

สาโรช บัวศรี (2514, หน้า 8-11) กล่าวว่า ค่านิยมเป็นสภาพหรือการกระทำบางประการซึ่งเราเชื่อถือนิยมว่าควรยึดถือหรือยึดมั่นหรือว่าเราควรกระทำหรือปฏิบัติ เพื่อจะบรรลุถึงความมุ่งหมายของสังคมหรือตัวเราเอง

พัทยา สายหู (2516, หน้า 46) ได้อธิบายค่านิยมไว้ว่า ค่านิยมหมายถึง สิ่งที่ยึดถือเป็นประจำไว้ช่วยตัดสินใจในการเลือก ตราบใดที่มนุษย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องเลือกกระทำอยู่มนุษย์ต้องอาศัยคุณค่า หรือค่านิยมประจำตัวเป็นเครื่องกำหนด แม้แต่สิ่งที่เคยกระทำจนเป็นนิสัย

ไพทูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2518, หน้า 67) ให้ความหมายไว้ว่า ค่านิยมหมายถึงสิ่งที่คนสนใจ ปวารณาอยากจะเป็น เป็นสิ่งที่บังคับให้ต้องปฏิบัติ อีกนัยหนึ่งค่านิยมเป็นสิ่งที่คนบูชายกย่องมีความสุขที่ได้เห็น ได้ฟังและได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมจึงเป็นวิธีการจัดแบบความประพฤติที่มีความหมายต่อบุคคลและเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือปฏิบัติตัวของคนในสังคม

กิติมา ปรีดีดิลก (2520, หน้า 95) ให้ความหมายไว้ว่า ค่านิยมหมายถึงการนิยมชมชอบหรือการตีค่าในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาจากคุณลักษณะของสิ่งนั้นในเชิงจิตวิทยา สังคมวิทยา จริยาศาสตร์ วิชาการ และสุนทรียภาพ เมื่อบุคคลพิจารณาและตัดสินใจแล้วยึดตามลักษณะนั้นต่อไป

สุนทรี โคมินและสนิท สมัครการ (2522, หน้า 11-18) ให้นิยมของค่านิยมไว้ว่าค่านิยมเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีลักษณะยืนยงถาวร ซึ่งเป็นแนวทางในการประพฤติหรือเป้าหมายในชีวิตเป็นสิ่งที่ตนเองหรือสังคมเห็นชอบ สมควรที่ยึดถือปฏิบัติมาหกว่าวิธีปฏิบัติหรือเป้าหมายชีวิตอย่างอื่น

พนัส หันนาคินทร์ (2523, หน้า 122) ได้ให้ความหมายของ ค่านิยม ว่าหมายถึง ความโน้มเอียงหรือแนวทางปฏิบัติในแนวใดแนวหนึ่งที่ตนเองได้พิจารณาไตร่ตรองแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับตนและปฏิบัติตามแนวคิดนั้น ๆ อย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยก็ชั่วระยะหนึ่ง ค่านิยมจึงหมายถึงแนวคิดเกี่ยวกับความดีความงามประพฤตินั้น ๆ ทัศนคติหรือความเชื่อไม่อาจเรียกว่า ค่านิยมจนกว่าจะได้รับการพิจารณาถึงผลที่จะตามมาจากความประพฤติหรือการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบและมี

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอแล้ว

สมาน ชาลีเครือ (2523, หน้า 8) ให้ความหมายไว้ว่า ค่านิยม คือ ตัวกำหมดพฤติกรรมทางสังคม และวิถีบุคคลในสังคม ทั้งนี้เพราะค่านิยมเป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนยกย่องบูชา ค่านิยมไม่ได้เป็นเรื่องถูกหรือผิด แต่ยังรวมถึงเงื่อนไขต่างที่เป็นเครื่องนำพฤติกรรมในวีถีชีวิตของคนเราด้วย

อดุลย์ วิเชียรเจริญ (2525, หน้า 138-164) ให้ความหมายไว้ว่า ค่านิยมหมายถึง มโนคติซึ่งมีผลกระตุ้นพฤติกรรมทางสังคม พฤติกรรมเช่นนี้เป็นพฤติกรรมที่มนุษย์เลือกกระทำ (Selective Behavior)

1.5.2 ประเภทของค่านิยม

ประดับ เรืองมาลัย (2528, หน้า 14) ได้กล่าวถึงค่านิยมมีหลายประเภทด้วยกันคือ

1.5.2.1 ค่านิยมทางการเงิน หมายถึงความรู้ลึกชอบ พึงพอใจ และต้องการที่จะมีทรัพย์สินเงินทองมาก

1.5.2.2 ค่านิยมทางการศึกษา หมายถึงความรู้สึกพึงพอใจ และต้องการที่จะเป็นบุคคลที่มีความรู้ดี ฉลาดและเรียนเก่ง

1.5.2.3 ค่านิยมทางศาสนา หมายถึงความรู้ลึกพึงพอใจและต้องการที่จะมีหลักศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิต

1.5.2.4 ค่านิยมทางศีลธรรม หมายถึง ความรู้สึกชื่นชอบและต้องการที่จะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนา

1.5.2.5 ค่านิยมทางชีวิตครอบครัว หมายถึง ความรู้สึกที่พึงพอใจและต้องการที่จะทำความสุขในชีวิต

1.5.2.6 ค่านิยมทางมนุษย์สัมพันธ์ หมายถึงความรู้สึกที่พึงพอใจและต้องการที่จะทำตนเป็นที่รักที่ชอบพอของคนส่วนใหญ่

1.5.2.7 ค่านิยมทางความสำเร็จ หมายถึงความรู้สึกพึงพอใจและต้องการที่จะทำอะไรให้สำเร็จลุล่วงไปโดยตลอด

1.5.2.8 ค่านิยมทางความรัก หมายถึงความรู้สึกนิยมชมชอบและต้องการจะมีความรักกับเพศตรงข้าม

1.5.2.9 ค่านิยมทางสุนทรียภาพ หมายถึงการตระหนักถึงคุณค่าของความดีงาม

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ในสิ่งต่าง

1.5.2.10 ค่านิยมทางความเชื่อเรื่องโชคลาง หมายถึง ความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยป้องกันอันตรายได้

1.5.2.11 ค่านิยมทางการแต่งกาย หมายถึง ความรู้สึกชอบและต้องการที่จะแต่งกายให้เรียบร้อย

1.5.2.12 ค่านิยมทางสุขภาพ หมายถึงความรู้สึกพึงพอใจและต้องการมีร่างกายและจิตใจแข็งแรงสมบูรณ์อยู่เสมอ

1.5.2.13 ค่านิยมทางวัตถุ หมายถึง ค่านิยมที่ช่วยให้ร่างกายอยู่ได้สืบไป ได้แก่ อาหารที่อยู่อาศัย เครื่องมุ่งห่ม

1.5.2.14 ค่านิยมทางบุคคล หมายถึง ตัวกำหนดแบบฉบับพฤติกรรมของบุคคล เมื่อบุคคลมาเผชิญกับสถานการณ์ที่คล้ายๆกันของชีวิต พฤติกรรมที่เขาแสดงออกมาจึงมักจะสม่ำเสมอและซ้ำ ๆ กัน

1.5.2.15 ค่านิยมของสังคม หมายถึงสิ่งที่ตนต้องการสนใจ มีความปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือมีทัศนคติต่อสิ่งหนึ่ง ซึ่งความปรารถนา ความต้องการ หรือทัศนคติเหล่านี้กับผลสะท้อนให้คนจำต้องกระทำสิ่งนั้น และเมื่อกระทำสิ่งนั้นแล้วตนองอาจจะมีความสุขและสังคมยกย่องบูชาหรือถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าตนไม่ทำในสิ่งนั้นสังคมอาจมองในแง่ผิดทำนองคลองธรรม เราอาจสรุปความหมายของค่านิยมของสังคมกว้าง ๆ ได้ว่าเป็นวิธีการจัดรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ (Human Behavior) ที่ฝังแน่นอยู่ในตัวคน และเป็นสิ่งที่คนเรายึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนสังคมในนิทานพื้นบ้าน

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2497) เล่าเรื่องของคนไทยในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน มีเรื่องราวบรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ของมณฑลยูนนาน และแคว้นสิบสองปันนา ชนชาติไทยลื้อในแผ่นดินจีน การปกครองและการแบ่งเขตปกครอง อิทธิพลของจีนที่มีอยู่เหนือชาวไทยลื้อ เชียงรุ้งอดีตนครหลวงของแคว้นสิบสองปันนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนความเชื่อถือต่าง ๆ การนับถือพระพุทธศาสนาและสิทธิอื่น ๆ เมืองและสถานที่ที่สำคัญรวมทั้งตำนานที่เกี่ยวกับสถานที่นั้น ๆ อักษรศาสตร์และวรรณกรรม ภาษา ศิลปกรรม และเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ทั้งยังมีภาพและแผนที่ประกอบจำนวนมากอีกด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า ชีวิตความ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

เป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ นั้น ชาวไทยลื้อได้รักษาไว้อย่างเคร่งครัด

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2529, หน้า 94-96) กล่าวถึงการศึกษาสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์ระหว่างคติชาวบ้านว่าเป็นกระจกส่องให้เห็นวัฒนธรรมแนวความคิดที่ว่าคติชาวบ้านเป็นกระจกส่องให้เห็นวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับกันในหมู่นัก มานุษยวิทยาโดยทั่วไป คติชาวบ้านช่วยอธิบายหรือให้รายละเอียดเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงออกของชาวบ้านในด้านความเชื่อและทัศนคติ เนื่องจากการศึกษาคติชาวบ้านเป็นการศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนและจิตใจของชาวบ้าน เป็นกุญแจทำให้ผู้ศึกษารู้ถึงเหตุการณ์ในอดีตและประเพณีสมัยโบราณซึ่งสูญหายไปแล้ว แม้ว่าการศึกษาคติชาวบ้านไม่สามารถศึกษาย้อนหลังไปได้มากเท่าที่นักวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมต้องการ แต่สามารถทำให้ได้รู้ลักษณะเด่นของวัฒนธรรม ซึ่งไม่อาจศึกษาได้โดยวิธีการอย่างอื่น คติชาวบ้านเปิดเผยให้เห็นถึงสาระสำคัญของวัฒนธรรม เช่น ทัศนคติ ค่านิยม เป็นต้น และใช้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงแนวความคิดของชาวบ้ายอีกด้วย ซึ่งนิทานพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในคติชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชาวบ้านเช่นกัน

วิเชียร เกษประทุม (2529) กล่าวว่า นิทานช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมในอดีตหลาย ๆ ด้าน เช่น ลักษณะของสังคม วิถีชีวิตของประชาชนในสังคม ตลอดจนประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะปรากฏอยู่ในนิทานเสมอ ถ้าผู้ฟังหรือผู้อ่านนิทานได้รู้จักวิเคราะห์สังเกตนิทานต่าง ๆ เหล่านั้น อันจะทำให้เกิดความเข้าใจสภาพวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่างอย่างแท้จริง นิทานเปรียบเสมือนกระจกเงาบานใหญ่ที่ช่วยส่องให้เห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร นิทานจึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าประการหนึ่ง

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545, หน้า 81-95) กล่าวถึงอิทธิพลของสังคมที่มีต่อนิทานพื้นบ้านว่า สังคมมีอิทธิพลต่อนิทานอยู่หลายประการ ประการแรก คือ แม้ว่านิทานจะเป็นเรื่องของจินตนาการ แต่ผู้เล่านิทานเป็นสมาชิกของสังคม นิทานจึงมักสะท้อนให้เห็นลักษณะของสังคม วิถีชีวิต ตลอดจนทัศนคติความคิดเห็นของคนในสังคมนั้นไม่มากก็น้อย แม้นิทานที่เรารับมาจากที่อื่นเมื่อเล่าต่อกันไปก็มักมีการเปลี่ยนแปลงแทรกลักษณะที่เป็นไทยเข้าไป นอกจากวิถีชีวิตการกินอยู่แล้ว นิทานยังสะท้อนให้เห็นทัศนคติความคิดเห็นของคนในสังคมที่มีต่อสิ่ง ๆ เช่น ทัศนะเกี่ยวกับความเป็นมาของโลก ชีวิต ความตาย ธรรมชาติ คนนอกสังคมของตน เป็นต้น ประการที่สอง สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ความเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมมีผลกระทบต่อนิทานไม่มากก็น้อย วิธีการถ่านทอดนิทานก็เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยและการแสดง ก็

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

อาจมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องราวในนิทานไม่มากก็น้อย นอกจากนี้ในสมัยต่อมาเมื่อเราได้ติดต่อกับต่างประเทศ นิทานจากต่างประเทศก็แพร่หลายเข้ามา จนอาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันเด็กในเมืองบางคนรู้จักนิทานต่างประเทศก่อนนิทานพื้นบ้านของไทย นิทานพื้นบ้านของไทยเป็นข้อมูลสำคัญประเภทหนึ่งที่อาจนำไปใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะสังคมและวิถีชีวิตของชาวไทยได้

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในนิทานพื้นบ้าน

ชำนาญ รอดเหตุภัย (2517) ศึกษาวรรณกรรมไทยลื้อ ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาผลว่าวรรณกรรมไทยลื้อมีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยลื้อที่แฝงไว้ในเรื่อง เช่น ด้านความศรัทธาในศาสนา มีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้า พระธาตุ โบราณวัตถุอันเนื่องในพระพุทธศาสนา ด้านความเชื่อ กล่าวถึงชาวไทยลื้อมีความเชื่อในเรื่อง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ส่วนทางด้านไสยศาสตร์กล่าวถึงเรื่องผีสางเทวดาและคาถาอาคม ด้านคุณค่า วรรณกรรมไทยลื้อให้ทั้งสาระและความบันเทิงใจ

ยุพดี จรัณยานนท์ (2522) ศึกษานิทานพื้นบ้าน ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นปรากฏในนิทาน ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคม นอกจากนี้ยังแสดงสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น วัฒนธรรม ค่านิยมทางสังคม เช่น ความรู้ ความมีสติปัญญา ความสนุกสนานด้วยความขบขัน ความมีทรัพย์และความมีอำนาจ ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเมตตากรุณา ความกตัญญูกตเวที ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ความเคารพผู้อาวุโส ความสามัคคีไม่ทะเลาะวิวาท ฯลฯ ศาสนาและความเชื่ออื่น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเปรียบเทียบลักษณะชีวิตและสังคมที่เห็นได้จากนิทานและสภาพสังคมปัจจุบันของตำบลจอมพระ พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมปิดเป็นสังคมเปิด จากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง จากสังคมล่าสัตว์เป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งเปลี่ยนแปลงนั้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในด้านความเชื่อ การใช้ภาษา ฯลฯ อีกด้วย

ธำรงค์ กาญจนธานี (2527) วิเคราะห์วรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ที่มีการปริวรรตพิมพ์เผยแพร่แล้ว จำนวน 6 เรื่อง เพื่อศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ และความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ ผลการศึกษา พบว่า วรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมทางสังคมเป็นอย่างดี กล่าวคือสะท้อนให้เห็นความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังเช่น ความเชื่อเรื่องกรรม นรกสวรรค์ เทวดา เนื้อคู่ ไสยศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

โหราศาสตร์ โชคลาง ความฝัน และการทำนายฝัน เป็นต้น ด้านประเพณี คือ ประเพณีการแต่งงาน การทำขวัญ การบวช การทำศพ ด้านค่านิยมของสังคม เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับบุรุษและสตรี ค่านิยมในการเลือกคู่ครอง ค่านิยมทางด้านการปกครอง ค่านิยมด้านการศึกษา เป็นต้น

คนึงชัย วิริยะสุนทร (2532) ศึกษาการวิเคราะห์เรื่องขูลูนางอั้วสำนวนท้องถิ่นอีสาน ผลการศึกษาผลว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมจากชาวอีสานมาก เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้น เมื่อชดใช้เวรกรรมหมดจึงพบความสุข เป็นการสอนให้รู้ซึ้งถึงพุทธวัจนะ คือ ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีโศก ในเชิงวรรณศิลป์กวีมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำอันก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ร่วมไปกับผู้แต่ง ส่วนในเชิงสังคมสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ของชาวอีสานหลายประการ

จรัส งัะสมัน (2534) ศึกษานิทานชาวเล จังหวัดสตูล จากนิทานจำนวน 82 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า นิทานชาวเลมีภาพสะท้อนทางสังคมหลายด้านปรากฏอยู่ ได้แก่ ความเป็นมาของกลุ่มชน ครอบครัวและประชากร การปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม การศึกษา ภาษา การอนามัยและสาธารณะสุข ศาสนาและความเชื่อ ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ

วรรณศิริ เพชรเภรี (2539) ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในนิทานพื้นบ้าน เขตเหนือตอนล่าง ผลการศึกษาพบว่า ประเภทนิทานที่พบมากที่สุดคือ นิทานท้องถิ่น รองมาคือ นิทานตลกขบขัน นิทานปรัมปรา นิทานเรื่องสัตว์ และที่พบน้อยที่สุดคือเทพนิยาย

ด้านความเชื่อในนิทานพื้นบ้านเขตภาคเหนือตอนล่างพบว่าความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กตัญญูรู้คุณมากที่สุด รองมาคือความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ภูตผีปีศาจวิญญาณผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิเศษ ความเชื่อเรื่องค่านิยมต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ชาติ ภพ ตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ การดูฤกษ์ยาม การทำนายฝันการพยากรณ์ ความเชื่อเรื่องศาสนา ซึ่งมีบทบาทในชีวิตประจำวันและเทศกาล ความเชื่อเรื่องประวัติความเป็นมาของคน สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ตามลำดับ และความเชื่อที่พบน้อยที่สุดคือความเชื่อเรื่องยกลางบ้าน

จากการวิเคราะห์นิทานพื้นบ้าน นับว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่าต่อสังคม ซึ่งถ่ายทอดวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น สอดแทรกคติธรรม คำสั่งสอน ข้อคิด เตือนใจ ในด้านความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ยึดถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงคุณค่าทางวิชาการสามารถนำมาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเรียนการสอนนิทานพื้นบ้านและวรรณกรรมท้องถิ่นตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ปาร์ค เกียง อึน (2549) ศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเกาหลี ผลการศึกษาพบว่า นิทานพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นสังคมเกาหลีในสมัยโบราณโดยเฉพาะสังคมชนชั้นสามัญเป็นอย่างดี ทั้งนี้วิถีชีวิต ประเพณี แนวคิด และความเชื่อหลายอย่าง ยังคงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวเกาหลียุคปัจจุบัน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่ผู้วิจัยรวบรวมมานำไปใช้เป็นแนวทางในงานวิจัยเรื่องวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทใต้คง ในเขตปกครองตนเองชนชาติไทและชนชาติจิงโพ ซึ่งเป็นการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหานิทานพื้นบ้านที่เป็นภาพสะท้อนสังคมเพื่อทราบสังคมไทใต้คงและชาวไทใต้คงอย่างลึกซึ้งในด้านต่าง ๆ เช่น วิถีชีวิตการกินอยู่ ประเพณีของไทใต้คง เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับใต้คงต่อไป

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University